

33. évfolyam

2018. 4. sz.

AETAS

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

A kiadványt szerkesztette:
PAPP SÁNDOR – TÓTH HAJNALKA

A kiadvány

az

Nemzeti Kulturális Alap

a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara,
a Szegedért Alapítvány,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a Nemzeti Együttműködési Alap,
támogatásával jelenik meg.

Szerkesztők:

DEÁK ÁGNES
(főszerkesztő)

VAJDA ZOLTÁN
(főszerkesztő-helyettes)

BENCSIK PÉTER
GALAMB GYÖRGY
HUNYADI ZSOLT

KOSZTA LÁSZLÓ

PAPP SÁNDOR
PELYACH ISTVÁN
SZÁSZ GÉZA
TOMKA BÉLA

TÓTH HAJNALKA
TÓTH SZERGEJ
VUKMAN PÉTER

HORVÁTHNÉ SZÉLPÁL MÁRIA
(olvasószerkesztő)

Tartalom

Tanulmányok

PAPP SÁNDOR	
A pozsareváci békekötés és a magyarok	5
TÓTH FERENC	
A francia külpolitika és Magyarország a pozsareváci béke idején	20
F. MOLNÁR MÓNIKA	
Karlócától Pozsarevácig. A Velencei Köztársaság és az Oszmán Birodalom kapcsolata olasz szemmel	35
SZ. SIMON ÉVA	
A szülejmáni béke. A magyarországi oszmán adóösszeírások és a magyar-oszmán békekötések összefüggései	53
CZIGÁNY ISTVÁN	
A „nyitott határ” – egy hadtörténelmi paradoxon hatása. Néhány gondolat a Magyar Királyság 16–17. századi oszmánellenes védelmi rendszerének sajátosságairól	73

Műhely

PAPP SÁNDOR	
Az Oszmán Birodalom, a Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia kapcsolattörténete a békekötések tükrében (vázlat és adatbázis)	86
TEISZLER ÉVA	
Török várak – magyar várak. Status quo a hadszíntéren és a Jagelló-kori oszmán–magyar békeszerzésekben	100
BRANDL GERGELY – GÖNCÖL CSABA – JUHÁSZ KRISZTINA – MARTON GELLÉRT ERNŐ – SZABADOS JÁNOS	
Kommunikáció és híráramlás. A Habsburg-oldal tárgyalási stratégiája az 1627. évi szőnyi békekötés során	108
SZÉKELY MELINDA	
Polgárháború 387–388-ban. Magnus Maximus és Theodosius küzdelme a hatalomért	125

Kitekintés

MISKOLCZY AMBRUS	
A román nép születése – avagy egy rejtély filológiája (Tudománytörténet és politika)	134

Határainkon túl

Oszmán történeti kutatások széles perspektívákban. Beszélgetés Feridun M. Emecennel (Az interjút készítette: <i>Papp Sándor</i> , fordította: <i>Hadnagy Szabolcs</i>)	167
Feridun M. Emecen műveinek válogatott bibliográfiája	174
FERIDUN M. EMECEN	
Egy oszmán államférfi az aranykor hajnalán. Kánúni Szülejmán szultán másodvezíre, Musztafa pasa (Fordította: <i>Hadnagy Szabolcs</i>)	178

Figyelő

A „szerepváltó” uralkodónő (<i>Thomas Lau: Die Kaiserin Maria Theresia. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2016.</i>)	
KULCSÁR KRISZTINA	193
Lét vagy csak látszat? (<i>Gerald Stieg: Sein oder Schein. Die Österreich-Idee von Maria Theresia bis zum Anschluss. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2016.</i>)	
DEÁK ÁGNES	198
Találkozások és ütközések a határok mentén (<i>Magyarok és szerbek a változó határ két oldalán, 1941–1948. Történelem és emlékezet. Szerkesztette: Hornyák Árpád és Bíró László. MTA Bölcsészettudományi Központ, Történettudományi Intézet, Budapest, 2016.</i>)	
KOVÁCS ATTILA	202
A forradalom anatómiája: a lokalitás megkerülhetetlensége (<i>Bank Barbara – Mészáros Gyula: Az 1956-os forradalom és szabadságharc Sümegen és a sümegi járásban. MNL VeML, Veszprém, 2017. [A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 40.]</i>)	
HORVÁTH GERGELY KRISZTIÁN	206
<i>Számunk szerzői</i>	209

F. MOLNÁR MÓNIKA

Karlócától Pozsarevácig

*A Velencei Köztársaság és az Oszmán Birodalom kapcsolata
olasz szemmel*

Míg az 1716–1718-as Habsburg–török háborút lezáró, most 300. évfordulóját ünneplő pozsareváci békéről (1718) és az azt megelőző karlócai békéről (1699), mivel azok Magyarország számára is jelentős és hosszú távú változásokat hoztak, sőt a Habsburgok jelentős területi gyarapodásával jártak a balkáni területeken, viszonylag sokat tudunk. Kevésbé ismert az 1714-ben kirobbant velencei–oszmán háború, ami az osztrák csatlakozást két évvel később magával hozta, illetve általában a Velencei Köztársaság és az Oszmán Birodalom viszonya ebben az időszakban. Jelen tanulmány keretében elsőként a velencei–oszmán kapcsolatokat tekintem át, majd a karlócai béketárgyalás történetének rövid, elsősorban velencei szemszögű ismertetését adom, valamint az 1714–1718-as katonai konfliktust vázoló fel. Majd arra teszek kísérletet, hogy – elsősorban Vendramino Bianchi (a pozsareváci béketárgyalások velencei megbízottjának titkára) 1719-ben Padovában kiadott olasz nyelvű munkája alapján – a Velencei Köztársaság és az Oszmán Birodalom viszonyának fényében ismertessem az 1718-as békekonferencia menetét és kimenetelét.

A velencei–oszmán kapcsolatok

A Velencei Köztársaság és az Oszmán Birodalom viszonyában amellelt, hogy azt alapvetően a béke és a két állam közti kereskedelmi kapcsolatok fenntartásának igénye jellemezte, mindvégig jelen volt a Földközi-tenger keleti medencéje felett gyakorolt hatalomért folytatott versengés és küzdelem is, melynek csúcspontjait a ki-kirobbanó háborúskodások jellemezték. Az 1463-tól 1718-ig tartó időszakban összesen hét nagyobb konfliktusról beszélhetünk,¹ köztük olyan jelentős összecsapásokról, mint a ciprusi (1570–1573) vagy a kandiai háború (1645–1669). A fennmaradó időszakokban azonban többnyire békés diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatot folytattak egymással.² Ennek a tételnek az igazolására elég, ha röviden végigtekintjük a lepantói csata (1571) és a karlócai béke között eltelt több mint egy

¹ Az oszmán–velencei háborúk: 1463–1479, 1499–1503, 1537–1540, 1570–1573, 1645–1669, 1684–1699, 1714–1718.

² Eickhoff, Ekkehard: *Die Selbstbehauptung Venedigs gegen das Osmanische Reich: Strategien und Agenten*. In: Spannberg, Norbert – Strohmeyer, Arno (Hrsg.): *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen. Das Osmanische Reich und die Habsburgmonarchie in der Frühen Neuzeit*. Stuttgart, 2013. 129–141.; Eickhoff, Ekkehard: *Venedig, Wien und die Osmanen Umbruch in Südosteuropa 1645–1700*. Stuttgart, 1988.; Mantran, Robert: *L'Impero Ottomano, Venezia, e la guerra (1570–1670)*. In: *Venezia e la difesa del Levante. Da Lepanto a Candia (1570–1670)*. Venezia, 1986. 227–232.; Preto, Paolo: *Venezia e i turchi*. Firenze, 1975.; Mantran, Robert: *Venezia e i Turchi (1650–1797)*. In: *Venezia e i Turchi. Scontri e confronti di due civiltà*. Milano, 1985. 250–267.

évszázados időszakot, amikor már mindkét birodalom túljutott hatalma csúcán. A keresztények számára jelentős győzelmet hozó lepantói csatát követően a Signoria³ – mivel úgy érezte, hogy a háború folytatásához nem kapja meg a kellő segítséget spanyol szövetségeseitől – 1573 márciusában különbékét kötött II. Szelim (1566–1574) szultánnal.⁴ Ezt követően egy viszonylag hosszabb, békés periódus következett a két állam viszonyának történetében, ami a Kréta elleni török támadással (1645) ért véget.⁵ De ezt a békésebb időszakot is csupán viszonylagos nyugalom jellemezte, hiszen a közös határok mentén mindennapiak voltak a sűrűlódások, a kisebb-nagyobb incidensek, melyek könnyen egy újabb konfliktus kirobbanásához vezethettek. Ezeket azonban az ügyes velencei diplomatáknak és nem utolsósorban a velencei aranyaknak köszönhetően nagyrészt sikerült elsimítani. Nem így a gyengekező I. Ibrahim (1640–1648) uralkodása alatt, mikor is az oszmánok a tengeri közlekedésüket nagyban veszélyeztető velencei birtok, Kréta ellen vonultak. A kandiai háború váltakozó sikerrel folyt huszonnégy éven keresztül, de 1669-ben az oszmánok végleg legyőzték Szent Márk városát, és ezzel a Földközi-tenger keleti medencéjének urává váltak.⁶

A katonailag és gazdaságilag kimerült Velencei Köztársaság ezek után megpróbálta kiheverni veszteségeit és helyreállítani a hosszúra nyúlt hadakozás során szétzilálódott kereskedelmi kapcsolatait. Ezért, amikor az alig másfél évtizednyi oszmán–velencei béke után a Kara Musztafa nagyvezér által vezetett sereg támadást indított Bécs városa ellen (1683), és XI. Ince pápa (1676–1689)⁷ hathatós támogatásával felmerült egy a török kiűzését célzó, újabb keresztény összefogás gondolata, Velence nehéz helyzetbe került. Mivel azonban a hanyatlóban levő tengeri nagyhatalom nem akart teljesen elszigetelődni, és bízott leendő szövetségesei erejében, 1684 tavaszán Linzben a Velencei Köztársaság is csatlakozott a Szent Ligához, melyben a Habsburg Birodalom és Lengyelország vettek még részt.⁸ Az egyezmény aláírásával Velence a szultánnal való kapcsolata történetében először üzent hadat az Oszmán Birodalomnak.⁹ A keresztény szerződő felek abban állapodtak meg, hogy a háborúban elfoglalt vagy visszavett területek jog szerint azt a felet illetik meg, akinek korábban a birtokában voltak.¹⁰ Ez az elv nagyon fontos volt az elkövetkező békeszerződés

³ A szó eredetileg hatalmat, uralmat jelent, de a középkor végi Itáliában magát az államot, illetve a fejedelemséget jelölte a kifejezés. A velenceiek maguk mindig ezt az elnevezést használták a köztársaságra.

⁴ Lesure, Michel: *Notes et documents sur les relations veneto-ottomans, 1570–1573*, Turcica, vol. 4. (1972) 134–164., Turcica, vol. 8. (1976) 116–156.

⁵ Eickhoff: *Venedig, Wien und die Osmanen*, 93–94.

⁶ Mantran: *L'Impero Ottomano, Venezia*, 228–231. A háború 1667 utáni szakaszáról lásd: Setton, Kenneth Meyer: *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century*. Philadelphia, 1991. 104–204. Velence csupán három kis kikötőt tarthatott meg Krétán: Sudát, Grabusét és Spinalongát. Vaughan, Dorothy Margaret: *Europe and the Turks. A Pattern of Alliances 1350–1700*. Liverpool, 1954. 258.

⁷ XI. Ince (Benedetto Odescalchi, 1611–1689) pápa rendbe tette a Pápai Állam gazdaságát, ennek következtében valóban támogatni tudta a törökök ellen vívott harcokat. *Encyclopedica Britannica*, vol. 12. 1968. 265.

⁸ Fraknoi Vilmos: *XI. Ince pápa és Magyarország felszabadítása a török uralom alól*. Budapest, 1886.

⁹ A franciák és a spanyolok, akik a független velencei államot itáliai terveik legfőbb akadályának tekintették, és a megerősödésétől tartottak, hiába próbálták őket ebben megakadályozni, a pápa védnöksége alatt a velenceiek megkötötték a támadó és védszövetséget. Vaughan: *Europe and the Turks*, 268–272.

¹⁰ Ezen a ponton, Dalmácia birtokának a kérdésében rögtön összeütközésbe került Franz Ulrich Kinsky bécsi kancellár és Velence bécsi követe, Francesco Contarini, míg végül a döntőbírónak felkért pápai követ, Francesco Buonvisi nuncius Velencének ítélte oda ezeket a területeket, mivel

megkötésénél és a határkijelölések szempontjából is. A háború az ellenség megosztásának érdekében egyszerre több hadszíntéren folyt. A velencei flotta Francesco Morosini vezetésével elfoglalta Prevezát, Santa Maura szigetét és Moreát, 1687-ben pedig Athént is. Ennek következtében az oszmánok 1688-ban tárgyalásra szólították fel a velenceieket, de a következő évi megbeszélések nem vezettek sikerre. A háború második felében, az idős Morosini halála után (1694), mivel a császáriak is két hadszíntéren voltak kénytelenek harcolni,¹¹ a hadszerencse igen változó volt. Velence számára a háború inkább defenzív jellegűvé alakult át, de mivel a dalmáciai fronton és a Dardanellák blokádjával a tengeren is átmeneti fölényre tettek szert, végül komolyabb fontolgatás nélkül beleegyeztek abba, hogy elküldjék követüket, amikor a béke megkötésének lehetősége ismét felmerült.¹²

Az 1683 óta folyamatosan több hadszíntéren küzdő oszmán államvezetés is a béke megkötése mellett döntött. A törökök Magyarországról való kiszorításának hosszú időszakában is történetek kísérletek a megegyezésre, de ezek mind sikertelenek maradtak.¹³ A fordulat ezen a téren 1698 januárjában következett be, amikor a birodalom vezető tekintélyei – nevezetesen a nagyvezér, a tatár kán, a mufti, a janicsárága, a két *kádiászker*, Rami Mehmed efendi,¹⁴ aki a *reisz efendi* tisztséget viselte,¹⁵ és Alexander Maurocordato portai főtölmács¹⁶ – összeültek, és egy rendkívüli díván keretében elszánták magukat a békekötésre. A kortársak az Oszmán Birodalom állapotának ismeretében és azt sejtve, hogy a császáriaknak az oszmánok eddigi természetes szövetségeseivel, a franciákkal 1697-ben a hollandiai Rijswijkben megkötött békéje is erre készíti majd a törököket, bízva bízhattak azok békeszándékában.

A karlócai béketárgyalások

Az 1698–1699-ben Karlócán zajló béketárgyalás történetével már többször módomban nyílt foglalkozni,¹⁷ de mivel az a pozsareváci béketárgyalás fontos előképét jelentette, annak főbb

azok a török megszállás előtt a tengeri köztársaság birtokában voltak. Jászay Magda: *Párhuzamok és kereszteződések. A magyar–olasz kapcsolatok történetéből*. Budapest, 2000. 311.

¹¹ 1688-ban XIV. Lajos megelégedte a Habsburgok keleti győzelmeit és térnyerését, mivel ez befolyást gyakorolt a nyugati erőviszonyokra is, és háborút indított ellenük. Eickhoff: *Venedig, Wien und die Osmanen*, 442.

¹² Jászay: *Párhuzamok és kereszteződések*, 317.; Mantran: *Venezia e i Turchi*, 262–263.

¹³ Béketárgyalásokat először 1688-ban kezdeményeztek az oszmánok, de az 1689. február–márciusi találkozók nem vezettek eredményre. Másodszer 1691-ben vették fel a tárgyalások fonalát, nem utolsósorban az angolok és hollandok sürgetésére, de ekkor vagy a nagyvezírnek, Köprülüzáde Musztafának (1689. november – 1691. augusztus) a szalánkeméni csatában történt váratlan halála vagy a külföldről érkező sugallatok és ígérgetések hatására nem jött létre megállapodás.

¹⁴ Baykal, Bekir Sitki: *Rami Mehmed Paşa*. In: *islam Ansiklopedisi*, IX. 623–624.

¹⁵ A *reisz efendi* avagy *reisziülkütab* eredetileg a díván írnokainak vezetője volt, és ebben az időszakban kezdett az európai külügyminisztériumi tisztségnek megfelelő feladatkörre válni. A béketárgyalásokon is ő képviselte az Oszmán Birodalmat.

¹⁶ Az 1641-ben született Maurocordato Rómában, egy jezsuita kollégiumban, majd Padovában és Bolognában tanult. Miután Itáliában elsajátította a modern orvostudomány vívmányait, 1666-ban visszatért Isztambulba, ahol Köprülüzáde Fazil Ahmed pasa nagyvezír (1661–1676) orvosa, majd 1673-tól portai főtölmács lett. E tisztséget kis megszakítással negyedszázadon át viselte, és ez idő alatt az oszmán diplomácia meghatározó személyiségévé nőtte ki magát. Sturdza, Alexandre: *L'Europe Orientale et le Role Historique des Maurocordato, 1660–1830*. Paris, 1913.

¹⁷ Szita László – Seewann, Gerhard: *A karlócai béke és Európa. Dokumentumok a karlócai béke történetéhez. 1698–1699*. Pécs, 1999.; F. Molnár Mónika: *Der Friede von Karlowitz und das Osmanische Reich*. In: Spannenberg–Strohmeier (Hrsg.): *Frieden und Konfliktmanagement, 197–220.*; F. Molnár Mónika: *Tárgyalási technikák és hatalmi játszmák. A Habsburg és az Oszmán Biroda-*

csomópontjait a jelen tanulmányban is ismertetni szükséges. Jóllehet a békekonferencia történetét többen is feldolgozták már,¹⁸ a magyar kutatók látóteréből ennek velencei vetülete kiszorult, ezért most leginkább az ő nézőpontjukból – soha nem hagyva figyelmen kívül elsődleges szövetségesük, a bécsi udvar szempontjait – ismertetem az oszmánokkal zajló karlócai, majd a pozsareváci béketárgyalások történetét.

A császáriak azon igyekezete ellenére, hogy mihamarabb megkössék a békét, az eredetileg háromhetesre tervezett konferencia végül három hónapra nyúlt, amit az időközben – leginkább velencei részről – felmerült nehézségek okoztak. A tárgyalásokat elsőként a császáriak megbízottai kezdték, és elképzelésük az volt, hogy a kongresszus összehívásának alapelvét képező *uti possidetis*¹⁹ alapján határozzák meg a birtokolt területek határait a különböző folyók, hegyek és egyéb behatárolható helységek mentén. Szövetségeseik vélekedése szerint viszont túl könnyen engedtek az oszmánok követeléseinek, mivel hallgatólagosan elfogadták a törökök sajátos értelmezését az *uti possidetis*re, miszerint az a területek evakuálását és a várak lerombolásokat jelentené, megnehezítve ezzel az ő dolgukat is.²⁰ Mindezt annak ellenére vetették a császári tárgyalóbiztosok szemére, hogy mindannyian tisztában voltak azzal a ténnyel, hogy a szövetségeseiket különböző érdekek vezérelték, és ennek szellemében megállapodtak abban, hogy a saját ügyeit mindenki a többiek beavatkozása nélkül tárgyalhatja, és a szövetségeseikre való tekintet nélkül köthetnek békét.

A tárgyalóasztalnál a császáriak után a velenceiek következtek. A Velencei Köztársaság változatlanul fennálló nagyhatalmi igényei és megfogyatkozott ereje közti feszültség a béketárgyalások során is világosan megmutatkozott. A Velencei Köztársaság ebben a kényes helyzetben egyik legtapasztaltabb diplomatáját, Carlo Ruzzini (1653–1735)²¹ bízta meg érdekei képviselésével, aki a latinon – és természetesen az olaszon – kívül tökéletesen beszélt franciául és spanyolul, valamint már ekkor nagy diplomáciai gyakorlattal rendelkezett, hiszen Franciaországban, Angliában, Hollandiában, Spanyolországban, Isztambulban és a bécsi udvarban is tevékenykedett; három évvel korábban pedig az ő közreműködése folytán léptek be az oroszok a törökellenes szövetségbe. A békemű ennek ellenére megfenekleni látszott, mivel Carlo Ruzzini, a velenceiek tárgyalóbiztosa az oszmánok számára elfogadhatatlan követelésekkel állt elő az *uti possidetis* alapján.²² Elsőként az általuk Moreának ne-

lom közötti határ meghúzása a karlócai békét követően. Századok, 140. évf. (2006) 6 sz. 1475–1502; F. Molnár Mónika: The Treaty of Karlowitz in the Venetian sources. Diplomacy and ceremony. In: Güzel, Hasan Celal – Oğuz, Cem – Karatay, Osman (hz.): The Turks. 3. Ottomans. Ankara, 2002. 405–414.

¹⁸ Ingraio Charles – Samardžić Nikola – Pešalj Jovan (eds.): *The Peace of Passarowitz, 1718*. Central European Studies. West Lafayette: Purdue University Press, 2011.

¹⁹ Az *uti possidetis* ('ahogy birtokolják') korabeli latin diplomáciai szakkifejezés. Az elv alapján a békekötésben részt vevő felek a fennálló hadi helyzet szerint kezükben lévő területeket tartják meg. Ezt az elvet a 19. századtól kezdték a mindenki által jobban ismert *status quo* névvel illetni.

²⁰ A velencei követ sajnálattal állapította meg, hogy császári szövetségeseik túl könnyen belementek a különböző várak és területek átadásába és lerombolásába, valamint néhány terület és folyószakasz pontos meghatározásától eltekintve abba is beleegyeztek, hogy a határok megrajzolását később az erre a feladatra kijelölt megbízottak végezzék el.

²¹ Ruzzini később Utrechtben és Pozsarevácon is képviselte a Köztársaságot, majd élete végén dózsé-vá választották (1732–1735). A karlócai béketárgyalások idején kíséretében segítőitársaiként megtalálhatjuk titkárát, Giambattista Nicolosit, aki egyben a Peloponnészosz félsziget szakértője is volt, valamint tolmácsát és nagy tapasztalatokkal rendelkező orvosát, Lorenzo Fodrát, aki az Oszmán Birodalommal közös dalmáciai határok kijelölésében volt segítségére.

²² Mivel a velenceiek elfoglalták a Peloponnészosz félszigetet, a Dardanellák vidékét és még számos görög szigetet, Isztambul közelébe jutva túl veszélyessé váltak a birodalom számára. Ezt a tényt Ruzzini úgy interpretálta, hogy rosszakaratuk, ellenségességük és fondorlatos természetük miatt –

vezett Peloponnészosz félsziget problémája merült fel. A velenceiek az egészet maguknak követelték, hozzátéve, hogy szeretnének őrésget is tartani ott. Rami Mehmed *reis* *efendi* azonban, aki a Portának akarta megszerezni ezt a területet, nem volt hajlandó elismerni, hogy a velenceiek által megjelölt hegyeknél, a Korinthoszi-csatorna mentén lennének az ország határai. A következő vitapontot Santa Maura szigete jelentette, ahol ismét a tényleges birtoklás kérdése került előtérbe. Végezetül az oszmán–velencei tárgyalások ezen első szakaszában három erődítés: Lepanto, Preveza és a Dardanellák átadásáról, illetve lerombolásáról folyt a vita, mert a törökök ezeket egyoldalúan maguknak követelték. Ruzzini – tapasztalt diplomata lévén – minden ügyességét, nyájasságát és az ajándékok meggyőző erejét bevetve megpróbálta megtudni, hol, milyen pontokon lehet valamely kompenzáció fejében egyezkedni a törökökkel. Ennek érdekében igyekezett megtudni Maurocordatóék elképzeléseit az összes többi határra és az egyéb fejezetekre vonatkozóan.²³ A törökök azonban a peloponnészoszi és a szárazföldi (*terraferma*) ügyek elrendezése előtt semmiféle megnyilatkozásra nem voltak hajlandók Dalmácia ügyében. Ezek után Ruzzini – nem mervén magára vállalni ilyen súlyos döntések, jelentős változtatások felelősségét – kénytelen volt jelentést küldeni a velencei szenátushoz, kikérve a köztársaság vezetőinek véleményét. Míg a futárposta érkezésére várt, megpróbálta felvázolni a közvetítőknek és szövetségeseinek, főleg a császáriaknak a fennálló helyzetet. Utóbbiak ugyanis, miután ők már befejezték tárgyalásaikat, tiltakoztak a futárküldés ellen, és kijelentették, hogy decemberben meg kell kötni a békét vagy fel kell oszlatni a kongresszust.

Mivel az oszmán–velencei tárgyalások ekkor holtpontra jutottak, a lengyelek, majd az oroszok követei kerültek sorra.²⁴ Miután e két szövetséges ügye elrendeződött – annak ellenére, hogy például az oroszokkal nem kötötték meg a békét –, visszatért a tárgyalóasztalhoz Velence követe, hogy a függőben maradt kérdésekben újra megpróbáljanak megegyezésre jutni. De ahogy láthattuk, Ruzzininak és a portai követeknek a levantei területek tárgyalásánál nem sikerült megállapodást kötniük, ugyanígy megfeneklettek az egyeztetések a Dalmácia sorsáról szóló összefüggéseken is. A törökök Albániát le kívánták választani Dalmáciáról úgy, hogy ez utóbbi csak a Narenta (Neretva) folyóig húzódjon. Két szerződéspontot vázoltak fel: az első alapján, melynek szövege teljesen elnagyolt és nem véletlenül homályos volt, mindent a kommisszáriusok döntésére bíztak volna; a második pedig nagyfokú védelmet nyújtott volna a raguzaiaknak, azáltal, hogy körzetüknek összeköttetést biztosított volna az oszmánokkal. Ruzzini azonban a maga részéről ragaszkodott ahhoz, hogy legalább a számukra legfontosabb területekről még ott helyben állapodjanak meg, és azokat ne tegyék ki a határkijelölő biztosok bizonytalan kimenetelű vitáinak.²⁵

Miután a törökök nem voltak hajlandók elfogadni a velencei megbízott javaslatait, Ruzzini kénytelen volt újabb leveleket, sürgönyöket küldeni a szenátushoz, mivel nem akarta

a felmerült nehézségek során – a törökök nem voltak meggyőzhetőek. *Relazione del Congresso di Carloviz e dell'Ambasciata di S. Carlo Ruzini Cav.* In: Eugenio Alberi (ed.): *Relazioni degli Ambasciatori veneti*. IV. Germania. Firenze, 1839–1863. 345–445.

²³ *Relazione del Congresso di Carloviz*, 345–445.

²⁴ Az oroszok és a lengyelek tárgyalásai az előre eltervezettől eltérően alakultak, amennyiben megállapodásaikban nem az *uti possidetis* alapelv, hanem a *quid pro quo* cserealap elve érvényesült. Ezenfelül az az elv is meghíúsult, miszerint a szövetségeseknek együtt kell megkötniük a békét, mivel az oroszok csak fegyverszünetet voltak hajlandók aláírni a törökkel.

²⁵ A konferencia ezen állásánál a követnek újabb nehézségük támadt, hiszen a törökök azt állították, hogy nem ismerik a hegyeket, amelyek mentén a lovag a határokat ki szeretne volna jelölni, így végül erődítések szerint határozták meg ezeket.

magára vállalni a saját döntése nyomán esetlegesen keletkező engedetlenséget.²⁶ A velenceiek a levélváltások közötti szünetekben császári szövetségeseik támogatását kérték, és nemcsak Ruzzini győzködte állandóan vonakodó szövetségeseit a maga igazáról, hanem a Signoria aktuális bécsi követe is hathatós propagandát fejtett ki a császári udvarban annak érdekében, hogy a békét együtt kössék meg, ne hagyják magára a súlyos problémákkal küszködő Velencét. Lipót képviselői és a mediátorok számára azonban fontosabb volt a béke mielőbbi megkötése, mint tengeri szövetségeseik érdekeinek védelme. A császáriak sietségét és annak okát a törökök is jól ismerték, és ezt kihasználva hangsúlyozták ők is a mielőbbi megegyezést, hogy ily módon csikarjanak ki előnyöket a maguk számára az érdekeiket leginkább sértő Signoriától.²⁷ A törökök taktikája nem volt elhibázott, mert nemcsak ők, de a császáriak is erőteljesen követelték, hogy mihamarabb kössék meg a békét. Hogy véget vessenek a huzavonának, többször szabtak határidőt a velenceieknek, amin belül meg kellett volna egyezniük. A velenceiek azonban erősen ragaszkodtak ahhoz, főleg Dalmácia esetében, hogy a határt egy egyenes, töretlen vonalban, azaz a raguzaiak kárára húzzák meg. De törekvéseiket nemhogy a törökök, még a császáriak sem támogatták, mivel Ragusa már korábban a Habsburgok védelme alá helyezte magát.²⁸ A császáriak és a Signoria követe között annak ellenére növekedett a feszültség, hogy a nagyobb nyomaték kedvéért többször is együtt tárgyaltak az oszmánokkal.²⁹ Ennek oka egyrészt Ragusa volt,³⁰ másrészt bizonyos rosszindulatú híresztelések, miszerint Velence készakarva nem akarja megkötni a békét, csakhogy ezzel a franciáknak kedvezzen. Ilyen körülmények között kellett Ruzzini-nak megértetni szövetségeseivel, hogy nem ők, hanem maguk a törökök voltak a huzavona és a késlekedés okai, mert a szenátus által elfogadott és sérthetetlennek vélt alapelveket az oszmánok változtatták meg, ezért a velenceiek ellenállása nemcsak jogos, hanem szükséges is volt.³¹

A fent vázolt nehézségek közepette folytak tovább a levantei és dalmáciai területekről szóló tárgyalások, hol a császári követekkel, hol azok nélkül, egészen 1699. január 21-ig, amikor a szokásos vizitek alkalmával nemcsak a császáriak, hanem a már régóta hazakivándorló lengyel követ is még egy utolsó lehetőségként néhány nap haladékot adott a velenceieknek, és biztosította a tengeri köztársaságot arról, hogy nélkülük nem fog béke születni, nyomtatékosan megkérve azonban őket, hogy a béke érdekében, mely minden másnál fontosabb, legyenek immáron engedékenyebbek, és tegyenek eleget az oszmán követeléseknek.

²⁶ *Scrittura intorno al Congresso di Karlowiz*. (Inc.: „Seguita la pace tra la Francia, e le potenze collegate...”) Kézirat, Biblioteca del Museo Correr MS/p.d.152. ff.137–172. fol.150.

²⁷ „Mindenesetre kézenfekvő volt, hogy a törökök előtt nyitva állt az út, hogy megosszák a szövetségeseiket a konklúzió tekintetében, [...] mert tudhatták, hogy a velenceiek nem képesek megállni a császár támogatása nélkül, és így végül komoly engedményekre kényszerülnek majd.” [Ford. F. M. M.] *Scrittura intorno al Congresso di Karlowiz*, fol. 149v.

²⁸ A protektorátusról a szerződést (1684. augusztus 20.) lásd: Gelcich József – Thallóczy Lajos (szerk.): *Diplomatarium Relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae. Ragusa és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára*. Budapest, 1887. 686–691.

²⁹ Például január 18-án és 23-án, de ezeken a sokszor maratoni hosszúságú tárgyalásokon sem sikerült eredményeket elérni, annak ellenére sem, hogy Ruzzini az erőteljesebb meggyőzés kedvéért január 19-én értékes ajándékokat küldött Maurocordatonak, amiket ő udvarias szavakkal és pár nap múlva néhány csomag kávéval viszonzott.

³⁰ A Velencei Köztársaság és Ragusa viszonyáról lásd: Di Vittorio, Antonio – Anselmi, Sergio (eds.): *Ragusa e il Mediterraneo: ruolo e funzione di una Repubblica marinara tra Medioevo ed Età Moderna*. Bari, 1990.

³¹ *Scrittura intorno al Congresso di Karlowiz*, fol.152v.

A velenceiek még be sem fejezték alkudozásait, amikor az orosz követ január 24-én a lehető legnagyobb pompával felvonult, és két évre szóló fegyverszünetet írt alá az oszmánokkal. Másnap a császár követi hiába fenyegették Ruzzinit, hogy aláírják nélküle a békét, ő nem merete vállalni a döntést, várta a szenátus határozatait a vitás kérdésekben. Így azután január 26-án reggel a császári követek az orosz és a velencei követ nélkül voltak kénytelenek a lengyelekkel együtt a konferencia helyszínén megjelenni, ahol közel egy óra hosszáig bezárkózva a még elintézendő dolgokról, mindenekelőtt a velenceiek ügyéről tárgyaltak. Ruzzininak nem maradt más választása, minthogy beleegyezzen abba, hogy a császári és a lengyel meghatalmazottak állapodjanak meg az oszmánokkal a Velencei Köztársaságot illető békefeltételekben. Ennek értelmében ők írták alá helyette a békeokmányt, olyan megkötéssel, hogy azt vagy változtatás nélkül elfogadják, vagy még további hat hónapig alkalmuk nyílik az egyezkedésre Bécsben. Ha azonban ezen újabb tárgyalások keretében sem sikerülne megegyezni, a tengeri köztársaságnak magának kell gondoskodnia érdekeiről.³²

A velenceiek által végül elfogadott megállapodás Moreát (a Peloponnészoszi félszigetet) Velencének juttatta, Lepantót és az égei-tengeri szigeteket azonban a szultánnak. Kijelölte továbbá a dalmáciai határvonalat is, gondoskodva a kijáratról Ragusa³³ számára, mely a szultán védelmének árnyékában hatékonyan védelmezte érdekeit legerősebb kereskedelmi riválisával, a szomszédos tengeri köztársasággal szemben. Az oszmán–velencei határvonal kijelölésére a köztársaság Giovanni Grimani-t kérte fel, ezért ők ezt a karlócai békét követően megállapított határt „*linea Grimani*”-nak, az újonnan hozzájuk került területeket pedig új szerzeménynek („*nuovo acquisto*”) hívták; az oszmánok ellenben a határkijelölés folyamatában aktív részt vállaló boszniai pasa után az új határt „*Halil Paşa Smiri*”-nek nevezték. A pasa segítője, a határkijelölés velenceiekkel tárgyaló megbízottja Oszmán aga volt.³⁴

Az utolsó oszmán–velencei háború (1714–1718) és a bécsi segítség

A tizenhetedik század vége sok veszteséget hozott az oszmánoknak, és a korszak egymást sűrűn váltogató nagyvezérei³⁵ alapvetően mind arra törekedtek, hogy a birodalom a jövőben mindinkább elkerülje a hasonló katasztrófákat. Ennek érdekében – amellet, hogy belső reformokkal kívánták megerősíteni a birodalmat – külpolitikai téren is megpróbálták az oszmán államot távol tartani az európai konfliktusoktól.³⁶ Ez utóbbit azonban hosszú távon nem sikerült megvalósítani, mivel amikor XII. Gusztáv svéd király (1697–1718) az Oszmán Birodalomban keresett menedéket I. (Nagy) Péter cár (1682–1725) agressziója ellen, a szultán környezetében felerősödött a háborút támogatók pártja, és 1710-ben az Oszmán Birodalom hadat üzent a cárnak. A hadjárat kimenetele a háborúpártiakat igazolta: az 1713-ban Edirnében aláírt békeszerződés értelmében Azovot a cári csapatok szabad elvonulása fejében át kellett engedni az oszmánoknak. Az oroszok ellen elért sikerek pedig arra buzdítottak

³² Jászay: *Párhuzamok és kereszteződések*, 318.; F. Molnár: *The Treaty of Karlowitz*, 408.

³³ A Raguzai Köztársaság mindenképpen el akarta kerülni, hogy közvetlen szomszédságba kerüljön a velenceiekkel, ezért két kisebb helységet (Sutorinát és Neumot) átadott az oszmánoknak. Tolomeo, Rita: *La Repubblica di Ragusa e la delimitazione del confine veneto-turco. I trattati di Carlowitz e Passarowitz*. In: Motta, Giovanna (ed.): *I turchi, il Mediterraneo e l'Europa*. Milano, 1998. 305–323.

³⁴ Doğan, Güner: 'Venediklü ile dahi sulh oluna'. *17. ve 18. Yüzyillarda Osmanlı–Venedik İlişkileri*. İstanbul, 2017. 222–223.

³⁵ A karlócai béke idején nagyvezíri tisztséget betöltő Amdzsazáde Köpriülü Hüszejn pasa (1697–1702) és a pozsareváci békét tető alá hozó Nevsehirli Dámád Ibrahim pasa (1718–1730) nagyvezír-sége között eltelt néhány évben még tizenhat nagyvezír váltotta egymást a tisztségben.

³⁶ Mantran, Robert (ed): *Storia dell'Impero Ottomano*. Lecce, 1999. 295.

ták az oszmán vezetést, hogy feladják semlegességüket, és a karlócai békében elvesztett területeik visszaszerzése érdekében a Velencei Köztársaság ellen forduljanak.³⁷

Az, hogy 1714 decemberében a szultán háborúba lépett Velence ellen, a köztársaság számára nem okozott különösebb meglepetést. A hanyatlóban lévő tengeri köztársaság ugyanis tisztában volt azzal, hogy a törökök a karlócai békében elszenvedett veszteségek miatt kárpótolni akarják magukat.³⁸ Noha III. Ahmed szultán (1703–1730) alatt sem volt az Oszmán Birodalom fényes állapotban, hiszen – ahogy az akkori *bailo*, a Velencei Köztársaság hivatalos isztambuli követe, Andrea Memmo levelezéséből tudjuk – Ali pasa nagyvezír³⁹ mohósága és hatalmaskodása folytán általános közutálatnak örvendett, a pasák folyamatosan lázadoztak, a janicsárok is nyugtalanok voltak, a rablók és kalózos befolyása elhatalmasodott a birodalomban, a gazdaság romokban hevert, és nagy területeket éhség sújtott.⁴⁰ Mindennek ellenére bíztak a győzelemben. Úgy vél(het)ték, hogy a háborúk során kivért Európát nem fog segítséget nyújtani a kontinentális küzdelemben mindvégig tüntető semlegességet mutató Velencei Köztársaságnak, így azt könnyűszerrel legyőzhetik, és újabb területeket csatolhatnak (vissza) birodalmukhoz.

Miután 1713 júniusában megkötötték a békét az oroszokkal, meg kellett találni az ürügyet arra, hogy háborút indíthassanak a Velencei Köztársaság ellen. Több indok is kínálkozott: egyrészt a velenceiek és az oszmánok hajói folyamatosan összetűzésbe kerültek egymással a földközi-tengeri utak mentén, másrészt az oszmánok állítása szerint a velenceiek az orosz–török háború alatt támogatták a cár által felbujtott montenegrói felkelőket. Az utolsó ürügyet pedig az szolgáltatta, hogy a velenceiek megtámadtak egy hajót, amely a volt nagyvezír, Dámád Haszán pasa (1703–1704) kincseit szállította feleségének.

A török katonai támadás felkészületlenül érte a velenceieket, mert úgy vélték, hogy a törökök Málta ellen indulnak majd, így – miután a korinthuszi-szorosnál megjelentek az oszmánok – öt hét leforgása alatt elvesztették a moreai (vagyis a peloponnészoszi félszigeti) erődítményeket Korinthosszal együtt. A váratlanul megindult támadás mellett ennek az lehetett az oka, hogy a Peloponnészosz félsziget erődítményei nem voltak megerősítve, ráadásul sem megfelelő felszerelés, sem pedig megfelelő számú ember nem állomásozott bennük (a helyi lakosság inkább az oszmánokat támogatta), és a velencei flotta sem tudott ilyen rövid idő alatt a segítségükre sietni.⁴¹

A velenceiek szorult helyzetükben az egyetlen szóba jöhető segítségükhöz, az 1684 óta a Szent Ligában szövetségesükként harcoló császárhoz fordultak. A Habsburg-ház utolsó férfiági leszármazottja, VI. Károly német-római császár (1711–1740) monarchiája annak ellenére segítő kezét nyújtott déli szövetségesének, hogy a XIV. Lajos francia király (1643–1715) elleni – elvileg a spanyol örökségért, gyakorlatilag az európai hegemóniáért folytatott – küzdelem épphogy csak véget ért, sőt Itáliában tovább folytak a harcok a spanyolokkal.⁴²

³⁷ Hatzopoulos, Dionysios: *La Dernière guerre entre la République de Venise et l'Empire ottoman (1714–1718.)* Montreal, 1999.

³⁸ Roeder, Karl: *Austria's Eastern Question (1700–1790)*. Princeton, 1982. 38.

³⁹ Silahdár Dámád Ali pasa nagyvezír (1713–1716).

⁴⁰ Bernardy, Amy Allemand: *L'ultima guerra turco-veneziana (MDCCXIV–MDCCXVII)*. Firenze, 1902. 11. Online elérés: <https://archive.org/stream/lultimaguerraturroobern#page/n5/mode/2up>. (letöltés: 2018. január 22.)

⁴¹ Bernardy: *L'ultima guerra*, id. mű; Hatzopoulos: *La Dernière guerre entre la République de Venise*, id. mű.

⁴² Az európai egyensúly fenntartása érdekében a franciák és a tengeri nagyhatalmak által kötött 1713-as utrechti békeszerződés alapján IV. Károly az 1714. évi radstadti békében lemondott a spanyol trónról, cserében az összes itáliai spanyol gyarmatot megtarthatta, és az övé lett többek közt Milá-

A császár döntésében a főszerep Savoyai Jenő hercege volt, aki nem csupán a Habsburgok legtehetségesebb hadvezére volt, és a hadseregfejlesztésében, kiépítésében is jeleskedett,⁴³ hanem gyakorlatilag maga irányította a Habsburg-külpolitikát, így a törökkel kapcsolatos háború és béke kérdését is. Savoyai Jenő azért döntött a velenceiek megsegítése és a török elleni háborúba lépés mellett, mert az 1713-as békekötés után a Habsburg Birodalom súlypontja eltolódott, és a dunai monarchia, mely eddig a dinasztia egyik, majd hogyan elhanyagolható területe volt, most annak fő birtokává lépett elő. A bécsi udvar tehát minden erővel megpróbálta megakadályozni, hogy az oszmánok moreai sikereiken felbátorodva vissza próbáljanak térni Magyarországra. A herceg kétségtelenül hitt abban, hogy ismét le tudják győzni az oszmánokat, és azt remélte, hogy ezzel rákényszerítheti őket, hogy lemondjanak Magyarországgal kapcsolatos összes álmukról.⁴⁴ Mindeközben meghalt XIV. Lajos (1715. szeptember 1.), és ezzel nagy nyomástól szabadultak meg: olyannyira, hogy XI. Kelemen pápa (1700–1721) védnöksége alatt 1716. április 13-án aláírták a kétoldalú meg egyezést a Velencei Köztársasággal.⁴⁵ Ennek nyomán Bécs ultimátumot küldött III. Ahmed szultánnak, melyben a karlócai béke betartására és Morea kiűrtésére szólította fel.

Az újonnan háborúba lépett Habsburgok győzelmet győzelemre halmoztak: 1716. augusztus 5-én a pétervárad csatában Savoyai Jenő megismételte zentai (1697. szeptember 11.) diadalát, októberben elfoglalták Temesvárt, 1717-ben a Belgrád melletti csatában pedig a Savoyai vezette had győzelmet aratott egy kétszer akkora oszmán sereg felett. Augusztus 18-án megtörtént a vár kapitulációja is, ami végül békekötésre kényszerítette az oszmánokat.

A császáriak sikerei nyomán a velenceieknek is sikerült ellentámadásba lendülniük: felmentették az ostromlott Korfút,⁴⁶ és a velencei flotta egészen a Dardanelláig jutott. Közben Dalmáciában is folytak a harcok: az oszmánok megtámadták Sinjt, a velenceiek ellentámadása azonban olyan erős és hatékony volt, hogy Boszniából tömegével menekültek el az oszmán alattvalók keresztény területre. III. Alvise (Sebastiano) Mocenigo (1661–1732),⁴⁷ a Velencei Köztársasághoz tartozó dalmát területek (*Dalmazia veneta*) kormányzója ugyanis elfoglalta Mostar környékét, és a Neretva folyóig nyomult előre, majd Imotskit vette be, és továbbnyomult Albánia felé. Miközben a szárazföldi (*terraferma*) hadműveletek⁴⁸ ilyen sikeresen alakultak, Korfu megvédésével a tengeren is fordulatot hajtottak vég-

nó, Mantova, Nápoly, Szardínia szigete és Livorno kikötője is. Gonda Imre – Niederhauser Emil: *A Habsburgok. Egy európai jelenség*. 2. kiad. Budapest, 1978. 101–103.

⁴³ Mugnai, Bruno – Cristini, Luca Stefano (eds.): *L'esercito imperiale al tempo del Principe Eugenio di Savoia 1690–1720. La Fanteria (1): The Imperial Army in the age of Prince Eugene of Savoy 1690–1720 the infantry*. Zanica, 2014.

⁴⁴ Roider: *Austria's Eastern Question*, 42–43.

⁴⁵ Jászay Magda: *Velence és Magyarország. Egy szomszédság küzdelmes története*. Budapest, 1990. 330. Bécs megkérte az árát a fegyverbarátságának: kölcsönös fegyveres segítségnyújtási nyilatkozatot írtak alá arra az esetre, ha valamelyikük itáliai birtokait megtámadná. Ez végleg megpecsételte Velence kiszolgáltatottságát hatalmas szomszédjával szemben.

⁴⁶ Prelli, Alberto – Mugnai, Bruno: *L'ultima vittoria della Serenissima. 1716. L'assedio di Corfù*. Bassano del Grappa, 2016.

⁴⁷ 1716 novemberében másodszor nevezték ki Dalmácia és Albánia *provveditore generale*-jének, vagyis ezen részek kormányzójának. Élete utolsó tíz évében (1722–1732) velencei dózse volt. Ebben a tisztségében halála után éppen a karlócai és pozsareváci tárgyalások velencei küldötte, Carlo Ruzzini követte.

⁴⁸ Kreglianovich-Albinoni, Giovanni: *Memorie per la storia della Dalmazia*. Vol. 2. Zara, 1809. 257–260.

re. A velenceiek Schulemburg tábornok⁴⁹ vezetésével éppen Dulcignót (Ulcinj) ostromolták nagy sikerrel, amikor osztrák szövetségeseik itáliai problémái⁵⁰ miatt fel kellett függeszteniük a további harcokat, és sürgősen meg kellett kötni a békét az oszmánokkal. De egészen a békekonferencia kezdetéig (1718 júniusáig) mindegyik fél fegyverben maradt, egyrészt, hogy nyomatékot adjanak ezzel a tárgyalásoknak, másrészt, mert az utolsó percig nem bíztak meg egymásban, kételkedtek a békekötés létrejöttében. 1717 szeptemberétől ugyanis egészen a tényleges béketárgyalások megindulásáig folyamatos volt a békepuhatolózás a felek közt, és ezen tárgyalások során mind a keresztények (itt elsősorban Savoyai Jenőre és a bécsi udvarra, valamint az itt tevékenykedő velencei követre kell gondolnunk), mind pedig az oszmánok alkalmazták az olyan diplomáciai eszközöket, mint a blöff, a fenyegetőzés és a politikai taktikaváltás, taktikai halogatás, és mindvégig meglehetősen bizonytalanságban tartották egymást a békekötés szándékát illetően.⁵¹

A Velencei Köztársaság és a pozsareváci béke

A pozsareváci békekötés történetének egyik legfontosabb – alapvetően velencei szempontú – forrása Vendramino Bianchi 1719-ben Padovában *Istorica Relazione della Pace di Posarovic di Vendramino Bianchi* címmel kiadott munkája.⁵² Jászay Magda *A kereszténység védőbástyája* című munkájában ugyan röviden beszámol Bianchi művéről, de alapvetően csak a könyv magyar vonatkozású részeit emeli ki.⁵³ Mivel magyar nyelven ez a munka kevésbé ismert, a jelen tanulmány keretében hosszabban ismertetem a mű tartalmát, melyből alapvető információkat meríthetünk elsősorban a velenceieknek a pozsareváci békében betöltött helyzetéről és szerepéről.

Vendramino Bianchi (1667–1738) Velencében született polgári családban,⁵⁴ 1718-ban mint követségi titkárt Carlo Ruzzini mellé rendelték, aki nem csupán az 1699-es karlócai, hanem az 1718. évi pozsareváci béketárgyalások velencei küldötte is volt. Pozsareváci megbízatása után élete hátralévő részében is mindvégig kitartóan szolgált a velencei bürokrá-

⁴⁹ Johann Matthias von der Schulenburg (1661–1747) német származású tábornok, mecénás, műgyűjtő.

⁵⁰ A spanyol király nagyhatalmú minisztere, Giulio Alberoni bíboros tizenhatalmas fegyveres partraszállását kezdte meg Szardínia szigetén azzal a szándékkal, hogy további csapatösszevonások után Szicíliaiban a Nápolyi Királyság elfoglalására induljon. Jászay: *Velence és Magyarország*, 331–333.

⁵¹ Murphey, Rhoads: *Twists and turns in the diplomatic dialogue: the politics of peacemaking in the early eighteenth century*. In: Ingraio, Charles – Pešalj, Jovan – Samardžić, Nikola (eds.): *The Peace of Passarowitz, 1718*. West Lafayette, 2011. 73–91., 74–76. Murphey tanulmánya bemutatja a különböző hártási formákat és cseleket, amelyeket a felek alkalmaztak az előzetes tárgyalások során.

⁵² Bianchi munkája mellett érdemes még megemlíteni egy másik olasz nyelvű forrást, Umicalia atya krónikáját. Umicalia, Agostino: *Guerra tra Carlo VI d'Austria imperatore e Acmet III gran signore de' Turchi: col Trattato e tregua di Posarovic*. Venezia, 1724.

⁵³ Jászay Magda: *A kereszténység védőbástyája olasz szemmel. Olasz kortárs írók a XV–XVIII. századi Magyarországról*. Budapest, 1996. 282–283.

⁵⁴ Tehetsége és jó iskolai révén már 1682-től a Köztársaság kancelláriájára került, és nemsokára szenátusi titkárrá lett belőle. Érdemeinek köszönhetően végül bekerült a pádovai nemesség közé. Diplomáciai karrierje 1699-ben, a karlócai béke megkötésének évében kezdődött, amikor is Milánóba került a Serenissima rezidenseként, mely tisztséget egészen 1702-ig ő töltötte be. Ezután egy rövid időre visszatért szülővárosába, majd 1705-ben újabb megbízást kapott: svájci földön kellett hosszú és fáradságos küldetést teljesítenie. Ezután Angliában működött az ottani nagykövetség titkáráként, amely megbízatását 1717 elején fejezte be.

ciát, és próbálta elérni az annak csúcsát jelentő nagykancellári állást, amit azonban sohasem kapott meg. Bianchi 1738 januárjába hunyt el Velencében.⁵⁵

Bianchi, miután lehetősége nyílt arra, hogy finom érzékenységgű megfigyelőképességével kora egyik legnehezebb és legfontosabb diplomáciai tárgyalássorozatának közvetlen részese lehessen, s visszatért Velencébe, 1719-ben rögtön hozzálátott, hogy összeállítsa az eredeti dokumentumokon alapuló munkát, melyet az akkori dózsénak, Giovanni Cornarónak (1709–1722) ajánlott, amely kötet az egész pozsareváci békekonferencia történetét részletesen magában foglalja. A mű előszavában a korban szinte kötelező mentegetőzés található, de a szerző magyarázata műve hiányosságait tekintve megalapozottnak tűnhet, hiszen – mint mondja – egyrészt megrendelője siettetten, hogy a munka mielőbb a nagyközönség elé kerülhessen, másrészt ő Velencében időzött, míg a nyomda, ahol a munkát kinyomtatták, Padovában volt. Bianchi erre a tényre és számos egyéb elfoglaltságára hivatkozva kéri Olvasóját, hogy nézze el neki, ha valahol a munkája során hibázott. Különösen a török dokumentumok latin fordításáért nem vállalja a felelősséget, mondván, a török nyelv idiómáit és az oszmánok stílusát kifejezetten barbárnak (*barbaro*) tartja, és a fordításokat egyébként sem ő maga készítette.

Bianchi már a mű bevezetőjében leszögezi, hogy az emberiség mindig fontos feladatának tartotta, hogy a lényeges dokumentumokat megőrizze az örökkévalóságnak, például az uralkodók levéltáraiban. De külön hangsúlyozza, amit aztán Rhoads Murphey is megerősít,⁵⁶ hogy nem csupán a végeredmény, vagyis maga a békeszerződés szövege számít, hanem ennél még talán fontosabb az, hogy milyen úton-módon sikerült a feleknek meg egyezésre jutniuk.

Bianchi – noha Morea megszerzése óta a velenceiek bizton számíthattak a törökök bosszújára – „a keresztény név legnagyobb ellenségének, a legbüszkébb, leggőgösebb” nagyvezérnek, Ali pasának tulajdonítja a támadást, mellyel meg akarta lepni a tengeri közvértársaságot.⁵⁷ A velencei titkár szerint a törökök ugyanis gyűlölettel viseltettek irántuk, és könyörtelen bosszút akartak állni a legutóbbi háborúban elszenvedett vereségeikért. A törökök a háborús készülődést a legnagyobb titokban kívánták tartani, míg az oroszokkal és lengyelekkel el nem rendezték a békét. A jelentős hadi készülődést azonban nem sikerült eltitkolniuk az aktuális *bailo*, Andrea Memmo elől, aki – mint említettük – mindezeket jelentette a szenátusnak. A hadi készülődést látva a velenceiek is mozgósítani kezdték csapataikat, valamint diplomáciai úton értesítették szövetségeseiket (az osztrákokat és lengyeleket) a veszélyről, és felhívták figyelmüket szövetségesi szerződésükre. Memmót 1714-ben az oszmánok bebörtönözték.⁵⁸ Kíséretéből egy könyvelő, egy *giovane di lingua* (nyelvet tanuló ifjú)⁵⁹ és három szolgáló tarthatott vele, a *bailo* udvartartásának másik negyvenöt tagját máshol tartották fogva.

⁵⁵ Torcellan, Gian Franco: *Bianchi, Vendramino*. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 10. Roma, 1968. Online elérés: [http://www.treccani.it/enciclopedia/vendramino-bianchi_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/vendramino-bianchi_(Dizionario-Biografico)/) (letöltés: 2017. december 20.)

⁵⁶ Murphey: *Twists and turns*, 73.

⁵⁷ Bianchi, Vendramino: *Istorica Relazione della Pace di Posarovic di Vendramino Bianchi*. Padova, 1719. 7.

⁵⁸ Brunelli, Bruno: *Un ambasciatore veneto prigioniero dei Turchi (Andrea Memmo sen.)*. *Memorie della R. Accademia di Scienze Lettere ed Arti in Padova*, 52 (1935–1936) 16.

⁵⁹ A 16. század közepén a velenceiek által indított kezdeményezés elsősorban arra szolgált, hogy a Konstantinápolyban fennálló és általánosságban a keleti ügyeket intézni tudó ifjakat neveljenek ki. Ezek a velencei fiatalok öt évet tölthettek a *bailo* mellett, ahol elsajátíthatták az oszmánli nyelvet,

A velencei titkár hosszú bevezetőjét az 1684. évi, császáriakkal kötött szövetséggel kezdi, mely segítségnyújtásuk alapját jelentette, majd az európai konfliktusokban Velence semlegességi politikáját kiemelve az oszmánok támadását írja le a tengeri köztársaság ellen. Miután az említett szövetséget megerősítették a császárral, és győzelmeket arattak, megkezdődtek az első békepuhatolozások a nagyvezír részéről, aki Savoyai Jenővel állt ez ügyben levelezésben. A velencei szenátus, bízva a tárgyalások sikerében, már ekkor kinevezte megbízottját, Carlo Ruzzini és titkárát, Vendramino Bianchit a leendő béketárgyalásokra.

Bianchi az említett levelezés és kinevezések után, szintén az eredetieket bemásolva csatolta a nagyvezír és a holland mediátor Savoyai Jenőnek írt leveleit, illetve az ezekre érkezett válaszokat, majd a holland mediátornak a Hollandia bécsi rezidenséhez érkezett levelét és az erre adott választ is.⁶⁰ A pozsareváci tárgyalásokat megelőző legfontosabb dokumentumok ismertetése után a velencei titkár szemléletes útleírást ad Ruzzini követ és kísérete április 26-tól május 5-ig tartó dunai hajóútjáról Bécs és Belgrád közt, röviden ismertetve a Duna mellett található legfontosabb helységeket.⁶¹ Ruzzini Szendrónél (Smederevo) érte utol az első számú császári követet, Damian Hugo von Virmontot, akitől megtudta, hogy megszületett a megegyezés a tárgyalások helyszínéről. Innen a Morava folyón mentek lefelé, majd Pozsarevác falutól körülbelül másfél órányira szálltak partra.⁶² Itt az angol mediátor, Robert Sutton és a szövetségesek még tárgyaltak egymás között, miközben a második számú császári követ, Michael Talman elment kijelölni a császáriak és a velenceiek szálláshelyét. Időközben a török megbízott is megérkezett kíséretével és Jacob Colyer holland mediátorral, akinek az összes költségét az oszmánok fizették. Ibrahim agának, az oszmánok első megbízottjának – aki büszke és gőgös ember hírében állt – azonban nem tetszett a kiválasztott hely, és ez rögtön feszültséget okozott a felek közt. Végül az oszmánok (Ibrahim mellett a második küldött Mehmed aga volt) északabbra húzódtak Kostolac közelébe, és a két helység közti síkságon jelölték ki a béketárgyalás helyszínét, mely mindkét (török és keresztény) táborból egy-egy órányira helyezkedett el, és mellette állították fel a két mediátor táborát. Még a tárgyalások előtt a Porta kifejezett parancsára megjelent az ifjú havasalföldi vajda, Nicolas Maurocordato⁶³ – a karlócai tárgyalások kapcsán már említett Alexander Maurocordato fia – is hatszáz emberével, közöttük szolgálkával és katonákkal, de a mediátoroknak sikerült rávenniük, hogy emberei felét hazaküldje. Az ifjabb Maurocordato apjától eltérően nem vett részt a tárgyalásokon, csak a követség fényét volt hivatott emelni jelenlétével, és dragománjai közreműködése révén tanácsokkal és információkkal segítette az oszmán megbízottak munkáját.⁶⁴

Pozsarevác földrajzi és éghajlati leírása után Bianchi rátér a küldöttek között lezajlott szokásos vizitekre, és ennek kapcsán ismét előkerült a legsúlyosabb és Velence számára

és alapvető diplomáciai képzésre tehettek szert. Lucchetta, Francesca: *La scuola dei "giovani di lingua" veneti nei secoli XVI e XVII*. Quaderni di Studi Arabici, vol. 7. (1989) 19–40.

⁶⁰ A holland követ, Jacob Colyer 1718. március 25-ei levele Szófiából a bécsi követhoz Gerard Hamel Bruyninxhoz (olasz; franciából fordítva); a holland követ, Gerard Hamel Bruyninx válasza Colyershez, 1718. április 18-án (olasz; franciából fordítva). Bianchi: *Istorica Relazione*, 42–47.

⁶¹ Bianchi: *Istorica Relazione*, 48–54. Az előző béketárgyalások helyszínéről, Karlócáról az 52. oldalon számol be, elmondva, hogy a terület mennyire elnéptelenedett és elpusztult, de végül megmutatkoztak az újjáépítés jelei is.

⁶² Bianchi: *Istorica Relazione*, 53–54.

⁶³ Nicolas Maurocordato 1709-ben került Havasalföld trónjára. Doğan: *'Venedikli ile dahi sulh oluna'*, 115.

⁶⁴ Bianchi: *Istorica Relazione*, 57.

alapvető problémát jelentő kérdés, azaz, hogy az oszmánok egyáltalán nem akartak tárgyalni és békét kötni velük, ráadásul teljesen igazságtalanul a velenceieket vádolták az újabb háborúskodás miatt, amiről a velencei titkár kénytelen volt megjegyezni, hogy ez a törököknél szokásos alakoskodás része.

Mivel a Velencei Köztársaság ereje és nagysága nem ért fel az oszmánokéhoz, az utóbbiak úgy tettek, mintha a békét ők ajándékoznák nekik, és nem tárgyalás útján kellene megegyezniük egymással a feltételekben. A korszakban elterjedt volt az a nézet, miszerint a velencei diplomácia hatékonysága csökkent,⁶⁵ de – jóllehet Velence nem vesztesként került ki az oszmánok ellen vívott háborúból – meglehetősen gyenge pozícióból volt csak képes tárgyalóasztalhoz ülni, mivel ezzel párhuzamosan az egész Velencei Köztársaságot általános politikai, katonai és gazdasági hanyatlás jellemezte. A velenceiek számára éppen ezért az volt a legfontosabb, hogy még a tárgyalások megkezdése előtt sikerüljön elérniük Bécsben, hogy a Habsburgok az oszmánokkal csak és kizárólag velük együtt kössék meg a békét. Ha ugyanis a Habsburgok különbékét kötöttek volna a törökökkel, akkor még az a csekély alkupozíciójuk is elveszett volna, amit így próbáltak érvényre juttatni. Mivel mind a keresztény fél, mind az oszmánok tisztában voltak a tárgyalások tétjével, fontos volt azokat jól előkészíteni, a legmegfelelőbb helyet, időt és személyeket kiválasztani, továbbá a vitás kérdések tárgyalási alapjait és magának a vitának a formai kereteit meghatározni. Ezeknek a részleteknek a kidolgozása – részben a karlócai konferencia mintájára – már a pozsareváci tárgyalásokat megelőző időszakban megtörtént.⁶⁶

Ahogy azt forrásunkban Bianchi is kiemeli, a diplomáciában és az oszmánokkal való tárgyalásban is jártas Ruzzini tisztában volt azzal, hogy az első lépéseknél kell rászorítania a „rosszindulatú” törököket a tárgyalásra, és erről sikerült meggyőznie szövetségeseit is. Miután az oszmán küldöttek szultáni megbízólevelét gondosan áttanulmányozták, a keresztény megbízottak megállapították, hogy az a tárgyalásokból jogtalanul kizárja a velenceieket, ezért a császáriak kategorikusan és határozottan visszautasították annak tudomásulvételét, mondván, csak és kizárólag a Velencei Köztársasággal együtt hajlandók békét kötni. Ennek értelmében Edirnéből újabb, kibővített jogkörű felhatalmazást vártak, arra hivatkozva, hogy már Savoyai Jenő április 15-i levele is egyértelművé tette, hogy a császár nem ül tárgyalóasztalhoz anélkül, hogy szövetségeseinek a megfelelő kárpótlást (kielégítést) ki ne eszközölné.⁶⁷ Miközben várokoztak, a katonai csapattestek minden fél részéről folyamatos készségben álltak, és több területen nyomultak előre. Június 1-jén megérkezett a táborba Franz Anselm von Fleischmann, a kereskedelmi és hajózási kérdések megtárgyalásával felruházott speciális megbízott, aki korábban a császáriak konstantinápolyi követe volt. Másnap pedig egy *kapudzsi basi* meghozta a szultán kézjeggyével ellátott, várva-várt felhatalmazást is, melyen immár a császáriak mellett a velenceiek is szerepeltek. Miután az összes szükséges felhatalmazás⁶⁸ megérkezett, elkezdődhetek az érdemi tárgyalások.

⁶⁵ Zannini, Andrea: *Economic and social aspects of the crisis of Venetian diplomacy in the seventeenth and eighteenth century*. In: Frigo Daniela (ed.): *Politics and diplomacy in early modern Italy. The structure of diplomatic practice, 1450–1800*. Cambridge, 2000. 109–146.

⁶⁶ Murphey: *Twists and turn*, 73.

⁶⁷ Bianchi bemásolta Colyer nagyvezírhez szóló 1718. április 29-ei levelét, mellékelve Savoyai Jenő korábbi, Mehmed pasának írt levelét, majd a pasa holland követnek szóló válaszát. Bianchi: *Istorica Relazione*, 64–70.

⁶⁸ Bianchi: *Istorica Relazione*, 73–88. Bianchi egyenként bemásolta munkájába az összes felhatalmazást: először az oszmánok május végi dokumentumát, majd a császári küldöttét, azután Ruzzini március 12-ei keltezésű felhatalmazását, végül az angol és a holland mediátorok megbízó levelét is.

Míg a császáriak tárgyalási alapját – ahogyan Karlócánál is – az *uti possidetis* elv érvényesítése képezte, addig Pozsarevácánál a velenceieknek csak a *justa satisfactionis* elvét sikerült alkalmazniuk az oszmánokkal szemben. A tárgyalások kezdetén Savoyai Jenőék a velenceiek számára az ellenük indított oszmán támadás kártérítéseként a háború során elvett összes terület visszaadását követelték, amit az oszmánok teljes mértékben megtagadtak. A spanyol csapatok rajtaütésszerű partraszállásának hírére,⁶⁹ mellyel a frissen megszerzett itáliai Habsburg területeket fenyegették, a bécsi udvar számára sürgőssé vált a béke megkötése, így már nem tudták és nem is kívánták olyan hosszan és hatékonyan védeni szövetségeseik érdekeit és erősíteni alkupozícióikat.

A tárgyalások kezdő napjával június 5-ét, püünkösdi vasárnapját választották, mivel a keresztények úgy vélték, ez a nap megsegíti őket. Bianchi a helyszín leírása és a formások ismertetése után ismét rátér az oszmán–velencei nehézségekre: VI. Károly császár követi- nek, Michael von Talmannak és Damian Hugo von Virmonstnának a tárgyalások elején ismételt meg kellett győzniük oszmán tárgyalópartnereiket, hogy mivel kétségtelenül ők támadták meg a Velencei Köztársaságot, és gőgösen elutasították a császári közvetítést, most a tengeri köztársasággal is „igazságos feltételek” (*giuste condizioni*), illetve a latin *justa satisfaction* elve alapján kell békét kötniük.⁷⁰ A három órán keresztül tartó megbeszélés során, melynek eredményeként az előzetes protokollumba bekerültek a velenceiek is, Bianchi véleménye szerint a császáriak olyan fajta felsőbbrendűséget mutattak az oszmánokkal szemben, amelyet csak a győztesek szoktak a legyőzöttekkel szemben, és olyan határozottsággal álltak ki szövetségeseik mellett az „elválaszthatatlan egységre” (*unione inseparabile*) hivatkozva, melyből kitűnt, hogy a császár nem csupán a harcban, de a békében is hű társa a köztársaságnak.⁷¹ A velenceiek még így is némileg kifogásolhatónak tekintették a dokumentumban szereplő *commutatione* kifejezést, mivel attól tartottak, hogy az oszmánok ezt majd úgy értelmezik, hogy ez az államok közti kölcsönös csere lehetősége, de a császáriak megnyugtatták őket, hogy ez csak a *restitutione* (visszaszolgáltatás) kifejezés egy másik formulája.

A császáriak, miután így az előzetes tárgyalások során sikerült elrendezniük szövetségeseik sorsát is, június 5. és július 10. között nyolc tárgyaló nap alatt befejezték megbeszéléseiket, melynek eredményeként huszonnégy évre szóló, húsz pontból álló békeszerződés⁷² született.⁷³ Fleischmann július 27-én írta alá az oszmánok nevében tárgyalásokat folytató Sejfullah efendivel azt a szintén húsz pontból álló kereskedelmi szerződést, melynek alaptétele a szabadság és a biztonság biztosítása volt (*libertas et securitas*) mindkét részről. Ez a szerződés szemmel láthatóan kiemelte a bécsi udvar azon törekvését, hogy erősítsék békés kereskedelmi kapcsolataikat déli szomszédjukkal, és háborús nyereségeik révén gazdasági előnyt is szerezzenek. Ez többek között a Habsburg politikai elit mentalitásbeli változásá-

⁶⁹ Lásd az 50. lábjegyzetet.

⁷⁰ Walker, Nancy: *Territorial Transfer at Passarowitz, 1718*. East European Quarterly, vol. 17. (1984) 391–400., 393.

⁷¹ Bianchi: *Istorica Relazione*, 91–93.

⁷² Bianchi: *Istorica Relazione*, 169–189.

⁷³ A tárgyalásokat megnehezítette, hogy bár az *uti possidetis* elv alkalmazásában állapotok meg a felek, kezdetben a császáriak elfogadhatatlan követelésekkel álltak elő: Belgrád mellett egész Szerbiát követelték, ami meglepte a törököket, hiszen ilyen követelés korábban nem merült fel. Bianchi: *Istorica Relazione*, 94.; Strohmeyer, Arno: *Die habsburgisch-osmanische Freundschaft (16–18. Jahrhundert)*. In: Spannenberg–Strohmeyer (Hrsg.): *Frieden und Konfliktmanagement*, 223–238.

nak köszönhető, melynek tagjai egyre nagyobb figyelmet szenteltek a gazdasági fejlődésnek mint a modern államvezetés egyik kulcskérdésének.⁷⁴

Közben az oszmánok megkezdték tárgyalásaikat a velenceiekkel is, június 16. és július 12. között összesen négy alkalommal ültek össze a felek.⁷⁵ Ennek eredményeképpen született meg az a záróformulával együtt huszonhat pontból álló békeszöveg,⁷⁶ melyet Ruzzini és a mediátorok 1718. július 21-én írtak alá. A békeszerződés első nyolc pontja a két állam közti területi elhatárolódást, a határok kijelölését foglalja magában. Ennek kapcsán Bianchi megjegyezte: tagadhatatlan ugyan, hogy a Velencei Köztársaság elveszítette Moreát Sudával, Spinalongával és Tinével együtt, de – vizsgálatul hozzáteszi – ezek a szigetek valójában nem hoztak igazi hasznot, sőt némely esetben kifejezetten terhet jelentettek a köztársaságnak.⁷⁷ A velenceiek végül Dalmáciában és az Albania veneta régióban kaptak birtokokat,⁷⁸ ahol hosszabb időre megszilárdult a velencei uralom,⁷⁹ illetve a *Peloponnészosztól* délre található kicsiny Kíthira (olaszul: Cerigo) szigetét tarthatták meg, aminek – Bianchi megjegyzése szerint – nagy jelentősége volt, mivel a velencei flottának bejáratot biztosított a szigetvilágba.⁸⁰ A karlócai békében szerzett *acquisto nuovo* után a Pozsarevácnál újonnan szerzett területeket az *acquisto nuovissimo* jelzőkkel illették. Az ekkor létrejött terület a velenceiek valaha elért legnagyobb kelet-adriai kiterjedése volt. Ez a térség, miután – elsősorban a kandiai háborút követő súlyponteltolódásnak köszönhetően – a domináns velencei centralizmus megszűnt, és átadta helyét egy helyi hatalmi klánok által vezetett⁸¹ adriai policentrizmusnak, mind demográfiai, mind pedig gazdasági szempontból rohamos fejlődésnek indult.⁸²

A további békeponatok részletesen rendelkeztek minden fontosnak ítélt kérdéstről a két állam közti kapcsolatrendszerben, úgymint a fogságba esett rabok felszabadítása, a szentföldi zarándoklat és a templomok helyzete, a várak, erődítmények helyzete, a bailo és személynete, az igazságszolgáltatás a határzónában, a kereskedelem védelme és biztosítása mindkét fél részéről, a földközi-tengeri kereskedelem szabadságának biztosítása (ezzel együtt a kalózok elleni szankciók kérdése). Végül az oszmánok ugyanúgy, mint „ahogy a többi baráti nemzet is fizeti”,⁸³ a velencei kereskedőknek 5%-ról 3%-ra csökkentett vámkedvezményt juttattak. Bianchi megjegyzi, hogy ez, mivel a velencei kereskedők már régóta

⁷⁴ Pešalj, Jovan: *Making a prosperous peace: Habsburg diplomacy and economic policy at Passarowitz*. In: Ingrao–Pešalj–Samardžić (eds.): *The Peace of Passarowitz*, 141–157.

⁷⁵ Özcan, Abdülkadir: *Pasarofça Antlaşması*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi XXX. Cilt. Ankara, 2007. 177–181. A konferencia négy időpontja június 16., 21., 28. és július 12. volt.

⁷⁶ Bianchi: *Istorica Relazione*, 190–210.

⁷⁷ Bianchi: *Istorica Relazione*, 161–162. („...il possesso di quest’ Isole portava più apparenza, che utilità: anzi Suda e Spinalonga, come son nudi sassi e inutili Porti han servito fin’ ora di solo, e considerabile aggravio.”)

⁷⁸ A velenceiek Karlóca és Pozsarevác utáni határaitól és Ragusa határáról lásd: Jelena Mrgić modern és szemléletes térképét, online elérés: <http://docs.lib.purdue.edu/passarowitz/1> (letöltés: 2018. május 02.)

⁷⁹ Walker: *Territorial Transfer*, 395.

⁸⁰ Bianchi: *Istorica Relazione*, 163.

⁸¹ Paladini, Filippo Maria: „Un caos che spaventa”: *Poteri, territori e religioni di frontiera nella Dalmazia della tarda età veneziana*. Venezia, 2002.

⁸² Ivetić, Egidio: *The Peace of Passarowitz in Venice’s Balkan Policy*. In: Ingrao–Pešalj–Samardžić (eds.): *The Peace of Passarowitz*, 63–72., 66–67.

⁸³ Hollandia, Anglia és Franciaország már korábban ezzel a kedvező vámtarifával hozhatott be árut az Oszmán Birodalomba.

kérték az oszmánoktól, egy régi tartozás lerovása volt részükről.⁸⁴ A további kereskedelmi ügyekben pedig a régi jogok⁸⁵ maradtak érvényben, és a velencei kereskedők mindenben védelmet és oltalmat élveztek.

A békeszerződés utolsó előtti pontjának zárómondata adja meg érvényességének terminusát, amit nagyon kétértelmű módon fogalmaztak meg. Ez fordításban így hangzik: „A béke időszaka a muszlimok fényességes és hatalmas császára és a Velencei Köztársaság között uralmának teljes fennállása idejére íratott alá.”⁸⁶ (Ford. F. M. M.) Itt nem lehet pontosan tudni, hogy a szultán a saját uralkodásának idejére vagy a birodalom fennállásának idejére vonatkozóan érti-e a formulát, mindazonáltal a kétértelmű megfogalmazás minden bizonnyal szándékosan készült, jelezve az oszmánok azon szándékát, hogy nem örök időkre akarták megkötni a békét egykori földközi-tengeri riválisukkal.

A békeszerződés ünnepélyes aláírása után következő események megközelítőleg úgy zajlottak, ahogy Karlócánál és más diplomáciai eseményeknél: a ceremóniák, a barátság és az öröm kölcsönös kimutatásának jele, vagyis a látogatások, ajándékozások mind rendben megtörténtek. A Zimonymnál állomásozó császári katonaság elhagyta a helyet, a gyalogság Pétervárad, a lovas alakulatok Futak irányába indultak.⁸⁷ Egy hónappal az aláírást követően a ratifikált példányok is megérkeztek mindhárom helyről (Velence, Isztambul, Bécs), majd a titkárok az angol mediátor sátrában összegyűlve szóról szóra összeolvasták az uralkodók által aláírt és megfelelően feldíszített békeokmányokat. Miután mindenben megegyezőnek találták őket, az angol mediátor átadott egy-egy példányt mindenkinek. Ezzel a diplomata munkája befejeződött, immár a határkijelölő biztosokra várt a tényleges határvonal kijelölése és meghúzása.⁸⁸ Ezt a munkát oszmán részről Hadzsi Mehmed efendi, míg velencei részről a régió *proveditoreja*, vagyis kormányzója, Alvise Mocenigo végezte el, emiatt nevezik ezt a határvonalat az itáliaiak „*Linea Mocenigo*”-nak.⁸⁹

Annak ellenére, hogy Bianchi maga többször hivatkozik arra, hogy műve mennyire tárgyilagos, hiszen ő az események közvetlen szemtanúja volt, és az egész munka gyakorlatilag eredeti dokumentumokon alapul, ideológiai síkon mégis meglehetősen propagandisztikus jellegű írás került ki a keze alól. Egyrészt úgy állítja be a pozsareváci békét, mintha az nagy velencei siker lett volna, másrészt a törökökről alkotott véleménye híven tükrözi a velük kapcsolatban álló európaiak évszázadok óta fennálló vélekedését, miszerint a barbár törökök⁹⁰ a kereszténység „természetes ellenségei”.⁹¹ Paolo Preto úgy mutatja be ezt a munkát,

⁸⁴ Bianchi: *Istorica Relazione*, 163.

⁸⁵ Bianchi: *Istorica Relazione*, 213. („...conforme l'antico Canone...”)

⁸⁶ Bianchi: *Istorica Relazione*, 213: „Ed il termine della Pace tra il Serenissimo e Potentissimo Imperadore de'Monsulmani, e la Repubblica di Venezia resta stabilito per tutta la durazione del di lui Impero.”

⁸⁷ Bianchi: *Istorica Relazione*, 164.

⁸⁸ Pedani, Maria Pia: *Dalla frontiera al confine*. Venezia, 2002. (Quaderni di Studi Arabi. Studi e testi, 5.) Online elérés: <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1207/2/PEDANI.pdf> (letöltés: 2010. október 12.)

⁸⁹ Doğan: 'Venedikli ile dahi sulh oluna', 273–295.; Doğan, Güner: *Osmanlı Venedik Sınırında Son Savaş ve Pasarofça Antlaşması Müzakereleri 1701–1718*. In: Özcan, Ahmet (Hz.): Halil İnalcık armağanı. III. Cilt. Ankara, 2017. 106–154.

⁹⁰ Bianchi: *Istorica Relazione*, 3., 8., 14., 60., 94., 151.

⁹¹ Soykut, Mustafa: *Historical Image of the Turks in Europe: Political and Civilisational Aspects*. Istanbul, 2003.; Soykut, Mustafa: *Image of the "Turk" in Italy. A History of the "Other" in Early Modern Europe: 1453–1683*. Berlin, 2001.; Soykut, Mustafa: *Italian Perception of the Ottomans. Conflict and Politics through Pontifical and Venetian Sources*. Frankfurt am Main, 2011.; Soykut, Mustafa: *Italian perceptions of the Ottomans from the 15th to 18th Century*. In: Haug-Moritz,

mint a törökellenes ihletésű politikai történetírás utolsó darabját.⁹² A mű középpontjában a törökökkel szembeni ellenpólusként Velence felmagasztalása áll, mondván, velük szemben a törökök végre kénytelenek voltak feladni fékezhetetlen büszkeségüket,⁹³ ami nagyságot és dicsőséget hozott a velencei névnek. Ráadásul a törökök rákényszerültek, hogy olyan követeléseknek is eleget tegyenek, mint a visszaszolgáltatás (*restituzione*) vagy a másik kártalanítása (*soddisfazione*). Korábban ugyanis mindig megkérték a béke árát: vagy ostrommal el nem foglalt várakat követeltek, vagy készpénzt. Így volt ez még a karlócai békében is, pedig a keresztények rendkívül szerencsés és sikeres háború zártak le, ennek ellenére mind a császáriak, mind pedig a velenceiek arra kényszerültek, hogy visszaadjanak a törököknek olyan helységeket, ami nem őket illette volna meg.

Zárszó

Annak ellenére, hogy a 18. század folyamán teljesen nyilvánvalóvá vált a Velencei Köztársaság merev és tehetetlen semlegessége, valamint az Oszmán Birodalom meggyengülése és új államok – úgymint a Habsburg Birodalom és Oroszország – felemelkedése, a velenceiek az egész század folyamán fenntartották óvatos és bizalmatlan politikájukat az oszmánokkal szemben.⁹⁴ A két állam közti kereskedelem is jelentős mértékben csökkent, a velenceiek legfőbb tevékenysége az maradt, hogy megpróbálták mérsékelni vetélytársaik, az angolok, franciák, skandinávok és a Habsburgok érdekeltségeit az Oszmán Birodalomban.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a karlócai béke (1699) és a belgrádi béke (1739) közt eltelt néhány évtized olyan lassú folyamat időszakára volt, melyben az oszmán–velencei kapcsolatok a két állam meggyengülése nyomán alapvetően megváltoztak. A gyakran nyílt konfliktusban végződő rivalizáció helyét békés együttélés és együttműködés foglalta el. Ennek egyik kulcsfontosságú eleme volt az utolsó egymás közötti háborúskodást lezáró pozsareváci béke, melynek igazi vesztese – Habsburg szövetségese hathatós támogatása ellenére⁹⁵ – mégiscsak a Velencei Köztársaság lett.

Gabriele – Pelizaeus, Ludolf (Hrsg.): *Repräsentationen der islamischen Welt im Europa der Frühen Neuzeit*. Münster, 2010. 168–176.

⁹² Preto: *Venezia e i turchi*, 378–379.

⁹³ „...conclusa in Posaroviz vi è molto del grande, e del glorioso per il nome Veneto. Il Turco ha dovuto piegare il suo orgoglio sfrenato.” Bianchi: *Istorica Relazione*, 165.

⁹⁴ Preto: *Venezia e i turchi*, 379–380.

⁹⁵ Bianchi a császárt egyenesen hősiességnek (*eroico*) és nagylelkűnek (*generoso*) nevezi, amiért kiállt és végig kitartott a velenceiek mellett, hogy csak együtt köthessék meg a békét az oszmánokkal. Bianchi: *Istorica Relazione*, 17.

MÓNIKA F. MOLNÁR

From Karlowitz to Passarowitz: the relations of the Republic of Venice and the Ottoman Empire from an Italian perspective

In this study the author first gives a short summary of Venetian–Ottoman relations from their first contact in the 15th century to the Treaty of Karlowitz (1698-1699), focusing on the nature of these relations and the occasional military conflicts. After briefly discussing the creation of the Treaty of Karlowitz – which can be considered a direct antecedent of the Treaty of Passarowitz –, primarily from a Venetian perspective, it describes the military conflict of 1714–1718, originally between only Venice and the Ottoman Empire, with Austria joining in two years later. Finally the author attempts to review the process and outcome of the 1718 peace conference in the light of the relations of the Republic of Venice and the Ottoman Empire, using the work of Vendramino Bianchi, the secretary of the Venetian representative during the peace negotiations at Passarowitz as a primary source, that was published in Italian in 1719 in Padua (*Bianchi, Vendramino: Istorica Relazione della Pace di Posarowitz di Vendramino Bianchi. Padova, 1719*).